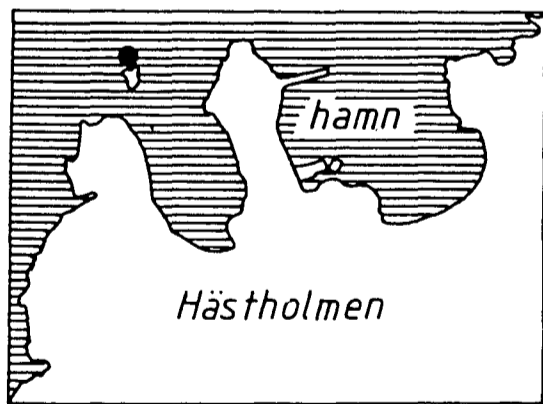

Monica Golabiewski

En senmedeltida svensk-dansk myntskatt i Vättern

Av Monica Golabiewski

På botten av sjön Vättern, intill en liten kobbe utanför den forna staden Hästholmen i Östergötland (fig. 1), påträffades i mars 1983 en mängd silvermynt. Fyndet gjordes av två medlemmar från Jönköpings Dykar-klubb vid övningsdykning. Fyndplatsen ligger på ca 10 meters djup på en platå, täckt av stora, kantiga stenar, ca en meter i fyrkant. Mynten låg väl samlade, inkilade mellan två av stenblocken, tillsammans med ett mindre järnföremål, möjligen ett grytskaf. En stor del av dem hade hårda, svarta korrosionsprodukter, och man kan därför utgå ifrån att skatten sannolikt ursprungligen legat i ett förvaringskärl av järn.

● fyndplats

Fig. 1. Hästholmen vid Vättern och fyndplatsen.

En mindre efterundersökning gjordes under sommaren av Jönköpings läns museum, varvid ytterligare ett antal mynt kunde tas tillvara. Däremot upptäcktes inga spår av fartygsrester eller liknande, som kan ge en antydning om hur mynten en gång hamnat på sjöbotten.

Hästholmen är belägen i Östergötlands sydvästra del vid Vättern i Västra Tollstads sn (fig. 2). Orten har förmodligen fungerat som hamnplats för kontakterna med Västergötland och Småland redan under förhistorisk tid, men belägg härför finns först från och med 1300-talet. Hästholmen framstår då som marknadsort och köpstad till skillnad från de agrara bosättningarna i den omgivande slättbygden. Ett dokument från år 1327 visar, att orten då hade sigill och kallas *villa forensis*, dvs köpstad. Ett annat dokument från år 1384 har ett vidhängande sigill som visar en båt för fulla segel med omskriften »S VILLE HESTHOLMENSIS«. Hästholmen blev alltså stad under folkungatiden. Från 1400-talets början, däremot, övertog sannolikt det närliggande Vadstena funktionen som merkantilt centrum, och urbaniseringen av Hästholmen började därmed långsamt avta. Hästholmen nämns i bevarade dokument sista gången som tingsplats år 1523 (Klackenberg 1984, s. 6f.).

Mynten har hamnat på Vätterns botten vid slutet av Hästholmens «storhetstid», under riksförstånda-

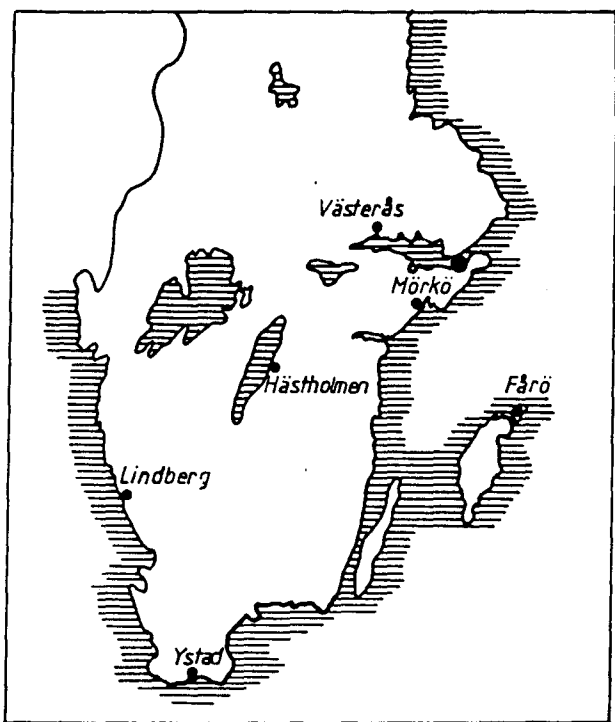

Fig. 2: Karta över Södra Sverige med fyndplatser för andra senmedeltida myntskatter.

ren Sten Sture den yngres regering. Då detta skrives har fyndplatsen ännu inte blivit tillräckligt undersökt för att kunna ge svar på frågan varifrån skatten härör. Fyndplatsen ligger – som ovan nämnts – på en platå i sjön nära en brant sluttning, och eventuella kvarvarande mynt och fartygsrester kan alltså ha sjunkit nedanför denna platå. Det är emellertid föga troligt att någon lämnat pengarna på denna plats i avsikt att hämta upp dem igen vid senare tillfälle. Hur mynten hamnat där förblir kanske en gåta.

Fyndkatalog

Vikterna står i nummerordning.

«f» = fragment

«;» = markerar ny litteraturhänvisning

Omskriftstecken med kursiv stil markerar initialtecken.

Sverige

Örtugar

I.

Nr 1-9

Myntort:

Stockholm

Åtsida:

Krönt huvud
ERIQVS REX

Frånsida:

Uncialt E på litet kors
MONETA/MONET STOAHOL' [H]

Tecken omskr.: Ros, ringar, kryss.

Vikt:

0.98/0.94/0.76;/1.03/1.02/1.02/0.95/
0.92/0.79 g.

Datering:

Från ca 1405 (Hd s. 842; Th s. 38).
Erik av Pommern (1396-1439).

Litteratur:

LL s 112f nr 1a (3 ex); nr 1b (6 ex).

II.

Nr 10-19

Myntort:

Stockholm

Åtsida:

Trekronorssköld
ERIQVS REX D S N

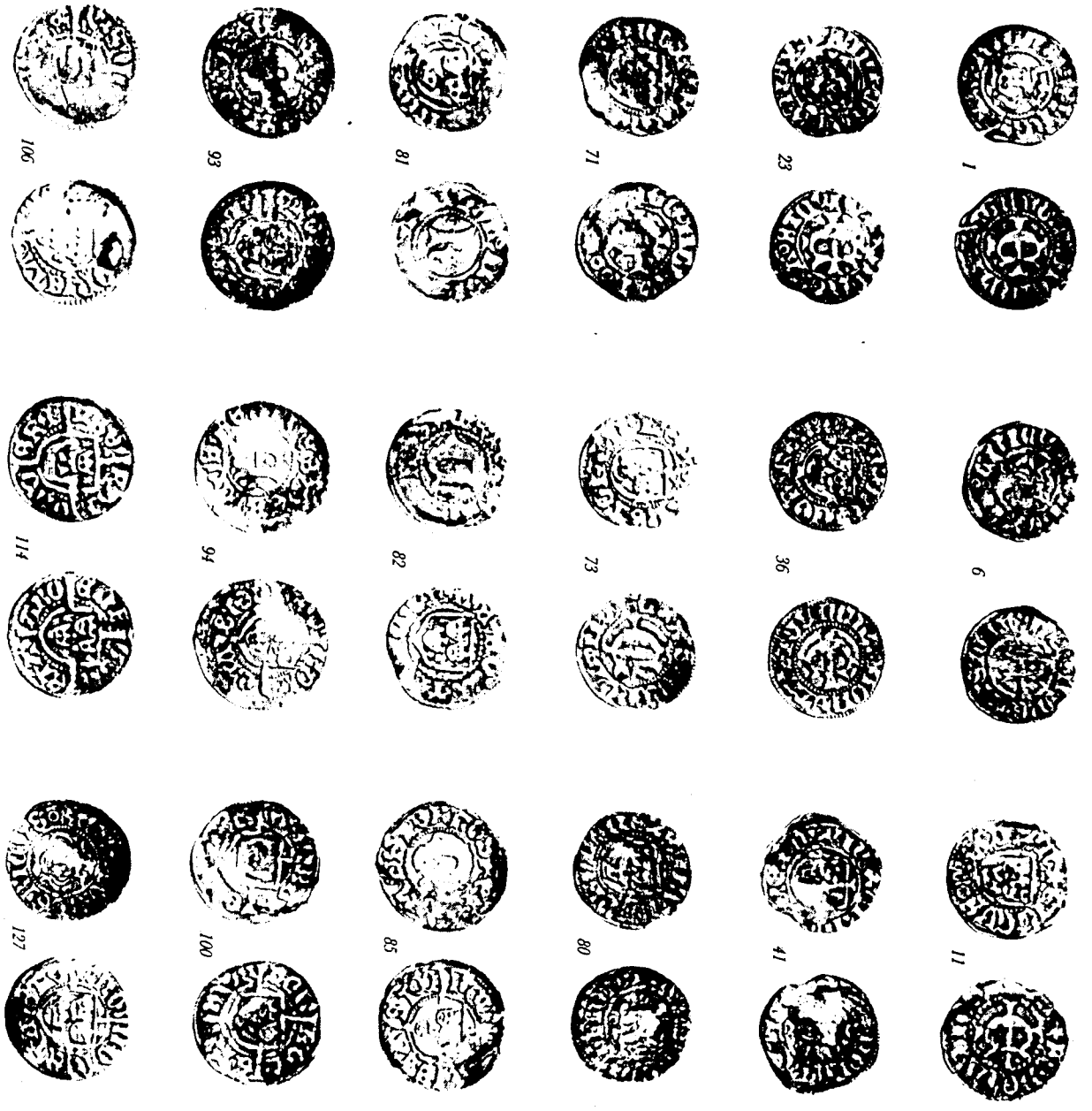
Frånsida:

Uncialt E på litet kors
M/HONETA STOAHOL'

Tecken omskr.: Stjärna, punkt, ring.

Vikt:

1.19/1.10/1.04/1.04/1.03/1.03/1.03/
1.02/0.95/0.78 g.

Datering: Som I.
Litteratur: LL s 112f nr 3 (10 ex).

Tecken omskr.: *Stjärna*, ring.
Vikt: 1.21/1.04/;/1.05/1.05/1.03/1.00/0.95/
0.94/0.85 g.

Datering: Kristoffer av Bayern (1441-48).
Litteratur: LL s 117f nr 2b (2 ex); nr 2 c (7 ex).

III. *Nr 20-70*
Myntort: Stockholm
Åtsida: Tre kronorssköld på litet kors
ΘRIQVVS REX D'S/N/
Frånsida: Uncialt E på litet kors
M/N/HONΘTΛ STOΘHOL'
Tecken omskr.: *Stjärna*, kryss, ros, treklöver, kors, punkt,
ringar
Vikt: 1.26/1.18/1.12/1.05/;/1.45/1.29/1.29/
1.23/1.21/1.21/1.12/1.17/1.17/1.15/
1.13/1.11/1.11/1.11/1.10/1.08/1.08/
1.07/1.07/1.06/1.06/1.06/1.06/1.05/
1.05/1.04/1.03/1.03/1.02/1.02/1.02/
1.00/0.98/0.98/0.96/0.95/0.95/0.94/
0.92/0.92/0.91/0.91/0.90/0.90/0.86/
0.81/0.80 g.

Datering: Som I.
Litteratur: LL s 112f nr 2a (4 ex); nr 2b (47 ex).

IV. *Nr 71-79*
Myntort: Stockholm
Åtsida: Tre kronorssköld på litet kors
KR[STOF]ÆR' REX [S]
Frånsida: Uncialt C på litet kors
N/HONΘTΛ STOΘ/θHO[L]

V. *Nr 80*
Myntort: Stockholm
Åtsida: Tre kronorssköld på litet kors
KRISTOFÆR REX S
Frånsida: K
HONΘTΛ STOΘH

Tecken omskr.: *Ros*, ring.
Vikt: 1.04 g.
Datering: Som IV.
Litteratur: LL s 117f nr 5.

VI. *Nr 81*
Myntort: Stockholm
Åtsida: Tre kronorssköld på litet kors
KÆROLVS REX
Frånsida: K
MONΘTΛ STOΘHOL

Tecken omskr.: *Stjärna*, ring.
Vikt: 1.08 g.
Datering: 1448 (Hd s 851).
1448-49 (LL s. 121).
1448-57 (Jonsson 1979 s. 32).

Litteratur: Karl Knutsson Bonde (1448-57,
1464-65, 1467-70).
LL s. 120f nr 2b var.

VII. Nr 82
Myntort: Stockholm
Åtsida: Uncialt C
ARISSTØRNØ RØX
Frånsida: Tre kronorssköld
HONØTØ STOØHØLØ
Tecken omskr.: Stjärna.
Vikt: 1.12 g.
Datering: Kristian I (1457-64).
Litteratur: LL s. 124f nr 2.

VIII. Nr 83-92
Myntort: Stockholm
Åtsida: Uncialt C
ARISSTØRN[Ø]ØS RØX
Frånsida: Tre kronorssköld på stort kors
HONØTØ STO[Ø]HØLØ
Tecken omskr.: Stjärna.
Vikt: 1.44/1.26/1.24/1.21/1.15/1.15/1.09/
1.09/1.08/1.06 g.
Datering: Som VII.
Litteratur: LL s. 124f nr 3 (10 ex).

IX. Nr 93-94
Myntort: Stockholm
Åtsida: Uncialt E på litet kors
SØ'ØTVS ØRIØVS
SØ' ØRIØVS RØX SVØ
Frånsida: Tre kronorssköld på stort kors
HONØTØ STOØHØ/STØØHØLØ
Tecken omskr.: Ringar, stjärna.
Vikt: 1.18;/1.18 g.
Datering: 1465-67, Interregnum, (Lagerqvist
1962 s. 70).
Litteratur: LL s. 125 nr 2a; nr 2b.

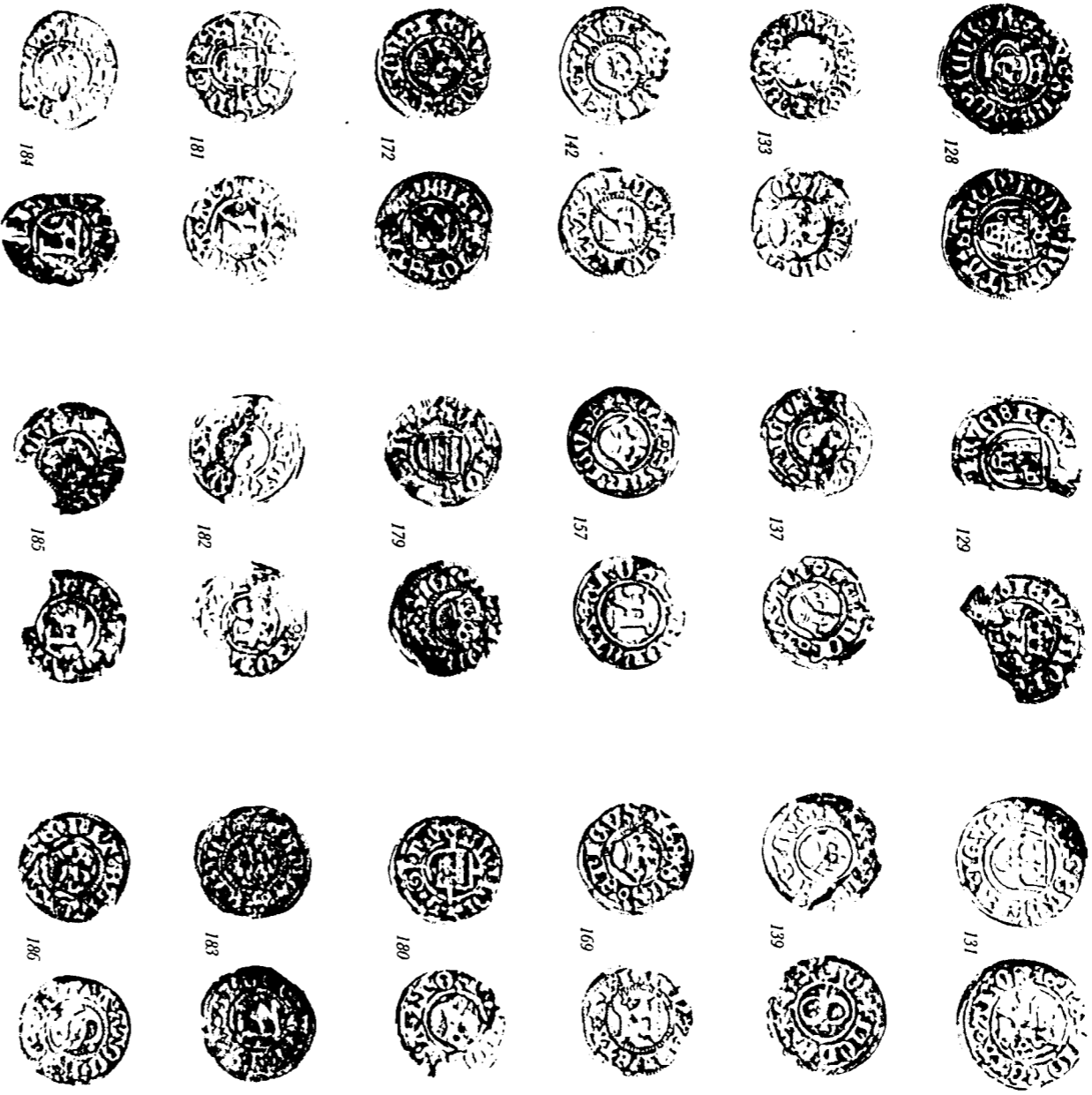
X. Nr 95-105
Myntort: Stockholm
Åtsida: Bondevapnet på stort kors
KØRØLØ RØX S'Ø'
Frånsida: Tre kronorssköld på stort kors
HONØTØ STOØHØLØ
Tecken omskr.: Ring.
Vikt: 1.34/1.18/1.18/1.05/1.05/1.03/0.80;/
1.31/1.28/1.16/1.10 g.
Datering: Efter 1450 (Hd s 851).
1467-70 (Jonsson 1979 s. 33).
Regent som VI.
Litteratur: LL s. 120f nr 3a (7 ex); nr 3b (4 ex).

XI. Nr 106
Myntort: Stockholm
Åtsida: Bondevapnet med S på stort kors
KAROLVS REX S N
Frånsida: Tre kronorssköld på stort kors
MONETA SWEDHON
Tecken omskr.: Treklöver, ring.
Vikt: 1.14 g.
Datering: 1449-50 (Hd s. 850f; Th s. 41).
1464-65 (Jonsson 1979 s. 33).
Regent som VI.
Litteratur: LL s. 120f nr 4a.

XIII. Nr 127
Myntort: Stockholm
Åtsida: Krönt huvud
SAS ERICVS REX
Frånsida: Tre kronorssköld på stort kors
MONETA STODHON
Tecken omskr.: Ros, ring.
Vikt: 1.19 g.
Datering: 1470-77 (LL s. 127; Jonsson 1979
s. 33).
Riksföreståndare Sten Sture d ä
(1470-97, 1501-03).
Litteratur: LL s. 126f nr 1.

XII. Nr 107-126
Myntort: Åbo
Åtsida: Bondevapnet med krönt A på stort
kors
KAROLVS REX S'G'
Frånsida: Tre kronorssköld på stort kors
MONETA ABONIS
Tecken omskr.: -
Vikt: 1.43/1.43/1.42/1.39/1.37/1.36/1.36/
1.34/1.33/1.32/1.30/1.29/1.25/1.16/
1.16/1.14/1.05/1.03/0.94/0.72 g.
Datering: Efter 1453 (Hd s. 851).
1467-70 (Jonsson 1979 s. 33).
Regent som VI.
Litteratur: LL s. 120f nr 6 (20 ex).

XIV. Nr 128
Myntort: Stockholm
Åtsida: Krönt huvud
SAS ERICVS REX
Frånsida: Tre kronorssköld med S över skölden
MONETA STODHON' IRLA
Tecken omskr.: Ring, kryss.
Vikt: 1.24 g.
Datering: Efter 1478 (Th s. 43).
Regent som XIII.
Litteratur: LL s. 126f nr. 2a.

XV. Nr 129-131
 Myntort: Västerås
 Åtsida: Tre kronorssköld
 SÅS ÅRIÅVS RÅX
 Frånsida: Krönt A
 HONÅTÅ ÅROSISÅNS'
 Tecken omskr.: Ros, stjärna, ringar.
 Vikt: 0.91f/0.90f;/1.40 g.
 Datering: -
 Litteratur: LL s. 126f nr 5b (2 ex); nr 5d.

Halvörtugar

XVI. Nr 132-136
 Myntort: Stockholm
 Åtsida: S
 SÅS ÅRIÅVS RÅX
 Frånsida: Krona
 M/HONÅTÅ STODÅH' [Å]S
 Tecken omskr.: Ringar, kryss.
 Vikt: 1.00/0.87/0.57f;/0.38f;/0.93 g.
 Datering: Som XIV.
 Litteratur: LL s. 126f nr 9b (3 ex); nr 9c; nr 9d.

XVII. Nr 137-138
 Myntort: Stockholm
 Åtsida: S
 SÅS ÅRIÅVS RÅX
 Frånsida: Krona

HONÅTÅ STODÅHOL
 Tecken omskr.: Stjärna, krona, ring.
 Vikt: 0.90/0.76 g.
 Datering: Som XIV.
 Litteratur: LL s. 126f nr 10b (2 ex).

XVIII. Nr 139
 Myntort: Stockholm
 Åtsida: Krona
 SÅS ÅRIÅVS RÅX
 Frånsida: S
 HONÅTÅ STODÅHOL
 Tecken omskr.: Kors, kryss.
 Vikt: 0.78 g.
 Datering: Som XIV.
 Litteratur: LL s. 126f nr 14.

XIX. Nr 140-177
 Myntort: Västerås
 Åtsida: Krona
 S[Å][S] ÅRIÅVS' RÅ[X]
 Frånsida: A
 M/HONÅTÅ ÅROS/[Å] ÅROSIS
 ÅROSISÅ[n] ÅRISISÅN
 Tecken omskr.: Kors, ros, stjärna, ring, kryss.
 Vikt: 1.02/0.99/0.88/0.86/0.79/0.78/0.74/
 0.72/0.67/0.65/0.62/0.60/0.60/0.59/
 0.59/0.55/0.33f;/1.14/0.95/0.69/0.53/

0.46f;/1.09/0.88/0.71/0.71/0.69/0.64/
0.57;/0.90/0.32;/1.05/0.88/0.68;//
0.88/0.71;/0.77/0.14fg.
Datering: Som XIV.
Litteratur: LL s. 126f nr 16 a (17 ex); nr 16b (5
ex); nr 16c (7 ex); nr 16d (2 ex); nr 16e
(3 ex); nr 16h (2 ex); nr 16- (2 ex).

Vikt: 0.80 g.
Datering: Som XX.
Litteratur: LL s. 137f nr 7.

XX. Nr 178-179
Myntort: Stockholm
Åtsida: Oldenburgska vapnet
10h[s] a G REX SW
Frånsida: Krona
HONATΛ STOα H0
Tecken omskr.: Kors, stjärna, ring.
Vikt: 0.89/0.74 g.
Datering: Hans (1497-1501).
Litteratur: LL s. 137f nr 5 (2 ex).

XXII. Nr 181
Myntort: Västerås
Åtsida: Oldenburgska vapnet på stort kors
10h D G REX SW
Frånsida: A
MONATΛ TPOCΙA
Tecken omskr.: Stjärna, kryss, ring.
Vikt: 0.96 g.
Datering: Som XX.
Litteratur: LL s. 137f nr 8f.

XXI. Nr 180
Myntort: Västerås
Åtsida: Oldenburgska vapnet på stort kors
10h D G REX SW
Frånsida: Krona
HONATΛ TPOCΙAH
Tecken omskr.: Stjärna, ros.

XXIII. Nr 182
Myntort: Västerås
Åtsida: Krona
10hS D G REX SW
Frånsida: A
MONATΛ TPOCΙA
Tecken omskr.: Ros, stjärna, ring.
Vikt: 0.63 g.
Datering: Som XX.
Litteratur: LL s. 137f nr 9f.

XXIV. Nr 183-184
Myntort: Västerås
Åtsida: Krona
SAS ARIQVS REX
Frånsida: A
MON[A]TΛ APPOSI[S]
Tecken omskr.: *Åtten Natt och Dags vapensköld, ring.*
Vikt: 0.80;/0.53f g.
Datering: Riksföreståndare Svante Nilsson Sture av åtten Natt och Dag (1504-12).
Litteratur: LL s 142f nr 3b; nr 3d.

XXV. Nr 185
Myntort: Västerås
Åtsida: Krona
SAS ARIQVS REX
Frånsida: A
MONAΤΛ APPOSIQ
Tecken omskr.: *Ringkors, kors, ringar.*
Vikt: 0.48f g.
Datering: Som XXIV.
Litteratur: LL s 142f nr 6b.

XXVI. Nr 186-193
Myntort: Stockholm
Åtsida: Krona
STÆN STVRÆ RIT
Frånsida: S
MONAΤΛ STOQ hO
Tecken omskr.: *Ring, kors.*
Vikt: 0.82/0.77/0.75/0.73/0.71/0.70/0.56f/
0.20f g.
Datering: 1512-14 (Th s. 47).
Riksföreståndare Sten Sture d y
(1512-20).
Före 1515 (LL s. 147).
Litteratur: LL s. 146f nr 9a (*8 ex*)

Penningar

XXVII. Nr 194
Myntort: Västerås
Beskrivning: Brakteat med krönt A.
Vikt: 0.17 g.
Datering: 1363-80 (Malmer 1980 s. 33).
Litteratur: Malmer 1980 KrA Äb.

XXVIII. Nr 195
Myntort: Västerås
Beskrivning: Brakteat med krönt A.
Vikt: 0.24 g.
Datering: 1430-70 eller senare (Malmer 1980 s. 45).
Litteratur: Malmer 1980 KrA VIIa.

XXIX. Nr 196
Myntort: Stockholm
Beskrivning: Brakteat med krönt huvud.
Vikt: 0.20 g.
Datering: 1470-1500 (Malmer 1980 s. 41).

Litteratur: Malmer 1980 KrH VIIIe.

Danmark

Skillingar

Hans (1481-1513)

XXX. Nr 197-205

Myntort: Malmö

Vikt: 2.43/2.37/2.28/2.24/2.00/1.92/1.89/
1.75f/1.53 g.

Litteratur: Galster 29 (9 ex).

XXXI. Nr 206-219

Myntort: København

Vikt: 2.62/2.53/2.49/2.36/2.33/2.22/2.21/
2.08/2.04/1.74/1.71/1.66/1.64/0.48f g.

Litteratur: Galster 32 (14 ex).

XXXII. Nr 220

Myntort: København/Malmö

Vikt: 0.69f g.

Litteratur: Galster 29/32.

XXXIII. Nr 221

Myntort: Ålborg

Vikt: 2.17 g.

Litteratur: Galster 35.

Søsling

XXXIV. Nr 222

Myntort: Malmö

Vikt: 1.39 g

Litteratur: Galster 30.

Hvider

Kristoffer af Bayern (1439-48)

XXXV. Nr 223

Myntort: Malmö

Vikt: 0.78 g.

Litteratur: Galster 20b.

Rigsrådet (1448)

XXXVI. Nr 224-231

Myntort: Malmö

Vikt: 0.84/0.80/0.71/0.67/0.61/0.61/0.53f/
0.48f g.

Litteratur: Galster 22 (8 ex).

Kristian I (1448-81)

XXXVII. Nr 232-248

Myntort: Malmö

Vikt: 0.77/0.75/0.75/0.74/0.74/0.72/0.71/
0.70/0.68/0.64/0.59/0.57/0.55/0.52/
0.51/0.50/0.40f g.

Litteratur: Galster 23b (6 ex); 23c (7 ex); 23; 23-
(3 ex).

Hans (1481-1513)

XXXVIII. Nr 249-271

Myntort: Malmö

Vikt: 0.95/0.90/0.85/0.82/0.79/0.78/0.77/
0.76/0.73/0.72/0.70/0.69/0.64/0.62/
0.61/0.56/0.56/0.54/0.50f/0.47f/0.45/
0.43/0.39f g.

Litteratur: Galster 31 (23 ex).

XXXIX. Nr 272

Myntort: København

Vikt: 0.68 g.

Litteratur: Galster 34.

XXXX. Nr 273-278

Myntort: Ålborg

Vikt: 0.85/0.78/0.71/0.53/0.53/0.47 g.
Litteratur: Galster 36 (6 ex).

Obestämbbar myntherre

XXXXI. Nr 279

Myntort: Malmö

Vikt: 0.30fg.

Litteratur: Galster -, ensidigt fragment.

Mecklenburg

Brakteater

XXXXII. Nr 280-282

Myntort: ?

Vikt: 0.20/0.09;/0.22fg.

Datering: 1400-tal (Malmer 1978).

Litteratur: Saether III:19 (2 ex); Saether III-IV.

Vid 1300-talets slut infördes örtugen i svensk mynt-räkning och kom att dominera svenskt penningväsen fram till år 1534. Vid sidan om örtugen präglades fortfarande penningen, brakteaten, fram till ca 1520. Från myntfyndet i Hästholmen finns endast sex brak-teater (nr 194-196, 280-282) bevarade, varav tre är mecklenburgska tjurhuvudbrakteater från 1400-talet.

Av Erik av Pommerns örtugar är endast de tre ty-perna från Stockholm företrädda i fyndet (nr 1-70). De utgör sammanlagt 70 exemplar, varav de med trekro-norssköld med eller utan kors)(E på kors står för huvudparten. Dessa mynt bär på frånsidan inskriften ERICVS REX D S N. De tre sista bokstäverna står för Dacie Svecie Norvegie, alltså konung Erik av Dan-mark, Sverige och Norge. Initialtecknen på dessa mynt är oftast en stjärna men kan också vara ett eller två små kryss. Mittpå tvärstrecket över bokstaven E finns ofta en punkt. Erik av Pommern lät även prägla mynt i Västerås och Åbo, men av dessa återfinns inget

exemplar i detta fynd liksom ej heller något av hans danska mynt. Mynten från de nämnda svenska mynt-orterna tycks i allmänhet vara mer sällsynta än Stock-holms-präglingarna. Man räknar med att myntningen för Erik av Pommern började omkring år 1405 (Lagerqvist 1970 s. 112). Han avsattes 1439.

Under Kristoffer av Bayerns relativt korta svenska regeringstid (1441-48) slogs mynt i Stockholm och Åbo. Av dessa har vi endast Stockholms-mynten i fyn-det med bokstäverna C eller K på frånsidan (nr 71-80). Åtsidans omskrift lyder KRISTOFER REX /S/vecorum. Präglingar finns med eller utan bokstaven S, som betecknar Sverige. Bokstaven K omges av tre små ringar. Även en dansk hvid (nr 223) från denne unionskonung finns i fyndet och är här det äldsta danska representerade myntet.

Karl Knutsson Bonde var riksdrots under kung Kristoffer. Efter dennes död år 1448 valdes han till konung av Sverige och Norge. Men redan i juli 1450 avstod han Norge till Kristian I av Danmark. Från Karls mycket korta tid som Norges regent finns emel-lertid mynt bevarade med inskriften KAROLVS REX S N med bokstäverna S och N betecknande Svecie et Norvegie (nr 106). På frånsidan står ej myntortens namn, som brukligt är, utan Sverige i den tyska for-men SWEDHEN. Detta mynt är för övrigt mycket sällsynt. Åtsidan visar Bonde-vapnet på stort kors med bokstaven S över vapnet. S:et kan stå för Stock-holm eller Söderköping som myntort, och präglingsti-den torde vara tiden 1449-50. Såsom Karl Knutssons första mynt betraktas örtugen med bokstaven K)(tre-kronorssköld. Denna återfinns i fyndkatalogen som nr 81 och är en variant av Lagerqvist nr 2 b (1970 s. 120f), vilken ej, såsom fyndmyntet, har fyra ringar kring bokstaven. Den är av samma typ som kung Kri-stoffers mynt, nr 80, och endast inskriften är förän-

201

212

221

222

223

224

240

256

272

275

194

195

196

280

drad. Den har av Hildebrand (s. 851) daterats till 1448 och av Lagerqvist (1970 s. 121) till ca 1448-49. Karl är den förste svenske kung som på mynten använder titeln REX S(vecorum) G(othorum), dvs svears och göthers konung. I fyndet finns 31 sådana mynt, 20 av dessa är präglade i Åbo med ett krönt A över bondevapnet (*nr 107-126*) och 11 i Stockholm (*nr 95-105*). Dessa mynt har på frånsidan trekronorsskölden på stort kors liksom REX S N-myntet, *nr 106*. Kung Karls Åbo-mynt är helt utan bitecken i omskriften men de flesta är försedda med stjärnor både på trekronorsskölden och på bondevapnet. Inte förrän under Sten Sture den äldre myntas återigen i Västerås.

Karl Knutsson regerade i tre perioder fram till år 1470 då han avled. År 1457 blev den danske kung Kristian krönt till konung även i Sverige. Han regerade fram till 1464 och från hans tid har vi i fyndet svenska såväl som danska mynt. De danska utgörs av 17 Malmö-hvider (*nr 232-248*) och de svenska av 11 örtugar präglade i Stockholm (*nr 82-92*). De finns med bokstaven K eller C (trekronorssköld, men endast de med C är företrädda i Hästholmen-fyndet.

Karl Knutssons andra regeringsperiod blev mycket kort och under åren 1465-67 regerades Sverige av flera olika riksföreståndare. Till denna tid förs en örtug med bokstaven E (trekronorssköld präglad med Erik den heliges namn på åtsidan och myntortens, dvs Stockholm, på frånsidan. I Hästholmen-fyndet återfinns två exemplar av detta mynt (*nr 93-94*). Det ena bär omskriften SA'CTVS ERICVS runt bokstaven E på litet kors och det andra har tillägget Rex Svecorum i omskriften SA ERICVS REX SVE och stjärnor i bokstaven E. Lagerqvist (1962 s. 70) daterar myntet till interregnumstiden 1465-67.

Den period som följde kung Karls död år 1470 (och

fram till 1520) kallas i Sverige för Sturetiden. I Danmark och Norge regerade fortfarande Kristian I, till 1481, och i Sverige efterträddes nu Karl Knutsson av sin släkting Sten Sture (den äldre) som svensk regent i egenskap av riksföreståndare. Sten Sture regerade fram till år 1503 med avbrott några år för unionskonungen Hans (1497-1501). Mynt präglades i Stockholm, Västerås och Åbo. Under Sten Sture den äldres tid som regent infördes halvörtugen, eller fyrken som den senare också kom att kallas, genom en myntordning i Stockholm år 1478. Halvörtugen skulle svara mot fyra penningar (Lagerqvist 1978 s. 37). Inskrifterna på dessa är desamma som för örtugarna men förkortade eftersom de är något mindre. Under Sturetiden regerades Sverige av riksföreståndare, förutom under kung Hans, och mynten präglades i Erik den heliges namn, SCS (sanctus) ERICVS REX. Erik (Jedvardsson) den helige, som levde vid mitten av 1100-talet, var svensk konung ca 1156-60. Han döddes av en dansk prins och tronpretendent i en kyrka efter att ha hört mässan och blev efter detta tidigt betraktad som helgon. Under 1400-talet kom han att ses som Sveriges skyddshelgon, men vid reformationen under Gustav Vasa minskade dock hans betydelse. På mynten symboliserar hans namn konungamakten. (Thordeman 1958.) De flesta av dessa mynt är anonyma och går ej att tidsbestämma till regent men har alltid myntorten utsatt.

Från kung Hans tid (Sverige 1497-1501, Danmark 1481-1513) återfinns 61 mynt i fyndet från Hästholmen. 56 av dem utgörs av danska skillingar och hvider samt en søsling (*nr 197-222, 249-278*), medan endast fem exemplar är svenska halvörtugar (*nr 178-182*). Dessa bär inskriften IOH D G REX SW (Iohannes dei gratia rex Sweciae) på åtsidan med den Oldenburgska skölden, danska kungaättens vapen med två

bjälkar på en sköld. Ett mynt har en krona på åtsidan, nr 182. Hans lät prägla både örtugar och halvörtugar men endast halvörtugarna är representerade i fyndet. 1497 års myntförordning var gemensam med den danska genom vilken Hans också införde guldmyntningen i Danmark. I silver slog Hans skillingar, søslingar och hvider med Malmö som förnämsta myntort. Dessa mynt utgör också större delen av mynten från denna tid i skatten.

Tre halvörtugar som traditionellt förs till riksföreståndaren Svante Nilsson (Sture) av ätten Natt och Dag (nr 183-185) påträffades i skatten. De bär den för riksföreståndare sedvanliga omskriften SCS ERICVS REX, men två av dem har ätten Natt och Dags vapensköld som initialtecken. Det tredje myntet har i stället ett ringkors som initialtecken, men typen är densamma som föregående med krona)(bokstaven A. Dessa tre mynt är alla Västerås-präglingar, och inga mynt med dessa tecken har ännu påträffats som kan föras till Stockholm. Sannolikt hör många av de anonyma mynten med S på frånsidan till Svante Stures Stockholms-mynt. Denne regerade åren 1504-12.

Av riksföreståndarna lät endast Svante Stures son och efterträdare, Sten Sture den yngre, utsätta sitt namn på örtugarna i formen STEEN STVRE RIT dvs Sten Sture Ritter, riddaren Sten Sture, vilken regerade 1512-20. Detta gör att ytterligare åtta mynt i fyndet kan ges en relativt snäv datering (nr 186-193). Mynten bär på frånsidan inskriften MONETA STOCKHO och både Thordeman (1936 s. 47) och Lagerqvist (1970 s. 147) vill sätta präglingstiden till före år 1515 till skillnad från de mynt, som bär detta årtal och de utan årtal men med inskriften MONETA NOVA STOKHOL. Dessa senare mynt är emellertid ej företrädda i fyndet.

En örtug med krönt huvud)(trekronorssköld bär år-

talet 1478 i frånsidans omskrift (nr 128) men är annars helt anonym. Denna jämte fem halvörtugar med bokstaven S)(krona och detta årtal (nr 132-136) kan med ganska stor säkerhet antas vara präglade efter detta år, som för övrigt är det första årtalet utsatt på svenska mynt. De svenska mynten, liksom mynten i det övriga Europa saknade genomgående årtal under medeltiden. Mynten med årtal är präglade i Stockholm; inget exemplar är känt från Västerås. Två myntordningar finns bevarade från Sten Sture den äldres tid, en från Stockholm 1478 och en från Västerås år 1480. Årtalet på myntet syftar på myntordningen samma år och mynten torde vara präglade inom loppet av några få år därefter, men hur länge finns ännu ej belägg för. (Lagerqvist 1978 s. 38).

I Hästholmen-skatten finns från Sturetiden 45 halv- och helörtugar, vilka är totalt anonyma. Det gäller grupperna XIII (1 mynt), XV (3 mynt), XVII (2 mynt), XVIII (1 mynt) samt Västerås-fyrkarna i grupp XIX (38 mynt). Av dessa har tidigare gruppen XIII, örtugar med krönt huvud)(trekronorssköld på stort kors, daterats till tiden 1470-77 av Lagerqvist (1970 s. 127) och Jonsson (s. 33). Erik den heliges namn är här placerat runt ett krönt huvud, medan statsvapnet omges av myntortsangivelsen. Västerås-örtugarna med trekronorssköld)(krönt A, grupp XV, är alla utan årtal och med en ros som initialtecken, syftande på Aros (ros). Här omger helgonets namn trekronorsskölden medan myntorten återfinns runt bokstaven A. De anonyma Stockholms-fyrkarna, grupp XVII-XVIII, är av samma typ som halvörtugarna med årtalet 1478 och bokstaven S och krona, och har liksom dessa av Thordeman (1936 s. 43) och Lagerqvist (1970 s. 126f) förts till tiden efter 1478. På dessa mynt kan Erik den heliges namn vara präglat antingen runt kronan eller runt bokstaven S. Denna

Sverige	Tid	Stockholm			Västerås			Åbo	Summa
		Örtug	½ örtug	Penning	Örtug	½ örtug	Penning	Örtug	
Erik av Pommern	1396-1439	70	–		0	–		0	70
Kristoffer av Bayern	1441-1448	10	–		–	–		0	10
Karl Knutsson Bonde	1448--1470	13	–		–	–		20	33
Kristian I	1457-1464	11	–		–	–		–	11
Interregnum	(1465-1467)	2	–		–	–		–	2
SCS Ericus Rex 1478	1478	1	5		–	–		–	6
SCS Ericus Rex	–	1	3		3	38		0	45
Hans	1497-1501	0	2		0	3		0	5
Svante Nilsson (Sture)	1504-12	–	–		0	3		–	3
Sten Sture den yngre	1512-20	0	8		–	0		–	8
Brakteater	ca 1363-1500			1				2	3
Summa		108	18	1	3	44	2	20	196
		127			49				
Danmark	Tid	Malmö			København		Aalborg		Summa
		Skilling	Søsling	Hvid	Skilling	Hvid	Skilling	Hvid	
Kristoffer av Bayern	1439-1448	–	–	1	–	–	–	–	1
Rigsrådet	1448	0	–	8	–	–	–	–	8
Kristian I	1448-1481	–	–	17	–	–	–	–	17
Hans	1481-1513	9 (+1)	1	23	14 (+1)	1	1	6	56
Myntherre?				1					1
Summa		9 (+1)	1	50	14 (+1)	1	1	6	83
		60 (+1)			15 (+1)		7		
Tyskland	1400-tal	Mecklenburg							Summa
		Penning							
Brakteater		3							3
Totalt									282

Fig. 3. Mynten i fyndet från Hästholmen fördelade på länder och myntorter.

Tidsperiod	Örtug	Halvörtug	Hvid	Skilling	Penning	Søsling	Summa
1396-1448	80		1				81
1448-1512/13	51	54	56	25		1	187
1512-1520		8					8
Ca 1363-1500					6		6
Totall	131	62	57	25	6	1	282

Fig. 4. Mynten i fyndet från Hästholmen fördelade på tidsperioder och valörer.

datering gäller även Västerås-fyrkarna med krona) (bokstaven A, i fyndet utgörande hela 38 exemplar. Dessa mynt har genomgående Eriks namn runt kronan och myntorten runt bokstaven A som på örtugarna från samma ort (XV). Inger Hammarberg och Brita Malmer, som inom projektet Sveriges mynthistoria utarbetat stampkopplingscheman för de helt ocirkulerade anonyma örtugarna i Västerås-skatten, har dock genom dessa scheman kunnat belägga att en stor del av de anonyma präglingarna tillkommit efter Sten Sture den äldre (1984).

Hästholmen-fyndet består av 282 svenska, danska och tyska mynt med en präglingsperiod som sträcker sig från Albrekt av Mecklenburg t o m Sten Sture den yngre, dvs tiden ca 1363-1520. Två tredjedelar av skatten består av svenska mynt, framförallt Stockholms-örtugar. Det äldsta myntet är en svensk braketat med krönt A, Malmers grupp KrA Åb med föreslagen präglingstid ca 1363-80. De yngsta mynten är åtta halvörtugar från Sten Sture d y (1512-20). Av tabellen (fig. 3) framgår fördelningen av mynten i fyndet på länder och myntorter samt valör. Ett streck i tabellen visar att mynt ej utgivits på orten eller att denna valör ej präglats där. Siffran 0 visar att valören präglats men ej återfinns i fyndet. Ett fåtal mindre obestämbara fragment har ej medräknats. Totalt finns i skatten 69 mynt från sturetiden; 45 av dessa är totalt anonyma, dvs de bär synbarligen ingen som helst antydning om präglingsår eller regent. De är i tabellen betecknade som SCS ERICVS REX.

Fördelningen på tidsperioder och valörer av mynten i fyndet framgår av ovanstående tabell (fig 4). Den visar att huvuddelen av fyndet är från perioden 1448-1512/13. Med det tyska wittenmyntet som förebild infördes örtugen under kung Albrekt av Mecklenburgs regering (1364-89). Fram till år 1478 var denna

jämte penningen de enda valörer som präglades i Sverige. Som ovan nämnts infördes genom myntordningen i Stockholm detta år också halvörtugen, vilken, jämte den danska hviden, utgör de näst största grupperna i fyndet.

De åtta halvörtugar från Sten Sture den yngre, vilka utgör slutmynten, och efter vilkas datering skatten bör ha hamnat på sjöbotten, har alla på åtsidan inskriften STEEN STVRE RIT, utan åsatt årtal, och på frånsidan MONETA STOCHO. För Sten Sture d y präglades också mynt med inskriften MONETA NOVA STOCHOL (vilka dock ej ingår i detta fynd), bl a de med årtalet 1515 på myntets åtsida. Lagerqvist har inte tagit för givet, men väl antytt, att mynten utan NOVA skulle kunna ha utgivits före detta år (Lagerqvist 1970 s. 147). Före honom har Thordeman (1936 s. 47) föreslagit präglingstiden till 1512-14. I så fall kan nedläggningstiden preciseras till tiden efter 1512.

Detta slutna fynd är märkligt så till vida, att häri finns mynt från varje regent, som veterligen präglat mynt, i obruten följd under så lång tid som ca 150 år. För Sveriges del är Albrekt av Mecklenburg t o m Sten Sture d y (1364-1520) representerade och för Danmarks del Kristoffer av Bayern t o m Hans (1439-1513), dvs hela unionstiden (1397-1521). Inte ens det stora skattfyndet från Västerås år 1972, överträffar Hästholmen-fyndet i detta avseende. Nedan följer en förteckning över de få jämförbara depåfynd som omspänner ungefär samma tid som det i Hästholmen. Uppgifterna är hämtade ur Kungl Myntkabinettets topografiska register. Fyndplatserna är utsatta på kartan fig. 2, varav också framgår att de sex fyndplatserna ligger vid vattendrag.

Depåfynd med liknande sammansättning som Hästholmen-fyndet registrerade i Kungl Myntkabinettet

Gotland, Fårö sn, Sudergårda, SHM 20 747, 20 936 (2.123 ex)

Gotland, gotar 1400-talets början (111 ex); 1450-1520 (12 ex).

Danmark, Erik av Pommern 1396-1439 (198 ex); Kristoffer av Bayern 1439-48 (69 ex); Rigsrådet 1448 (111 ex); Kristian I 1448-81 (579 ex); Hans 1481-1513 (1.022 ex).

Norge, Hans 1483-1513 (13 ex).

Tyskland (4 ex).

Livländska Orden 1483-94 (1 ex).

Riga 1479-83 (1 ex).

Falskmynt (2 ex).

Ref.: Thordeman 1942 s. 142f.

Halland, Lindbergs sn, Göingegården, Trönninge, SHM 20 057 (143 ex)

Danmark, Kristoffer av Bayern (3 ex); Rigsrådet 1448 (11 ex); Kristian I (47 ex); Kristoffer av Bayern/Kristian I 1439-81 (10 ex); Hans (65 ex).

Norge, Hans (7 ex).

Skåne, Ystad, Damgatan 129, SHM 9759 (294 ex)

Danmark, Kristoffer av Bayern (3 ex); Rigsrådet 1448 (19 ex); Kristian I (83 ex); Hans (176 ex).

Norge, Hans (2 ex).

Tyskland (11 ex).

Södermanland, Mörkö sn, Söräng, SHM 26 682 (677 ex)

Sverige, Erik av Pommern 1396-1439 (24 ex); Kristoffer av Bayern 1441-48 (1 ex); Karl Knutsson Bonde 1448-70 (14 ex); Kristian I 1457-64 (7 ex); Sten

Sture d ä 1470-1503 (86 ex); Hans 1497-1501 (6 ex); Svante Nilsson 1502-12 (4 ex); Sten Sture d y 1512-20 (51 ex); Gustav I 1521-60 (482 ex).

Gotland (2 ex).

Ref.: NNA 1962 s. 283-286.

Västmanland, Västerås, kv Johannes, KMK 100 354 (16 231 ex)

Sverige, Erik av Pommern (1 ex); Hans (99 ex); Sten Sture d ä – Svante Nilsson 1470-1512 (13.777 ex); Sten Sture d y (2.232 ex); Obest. (96 ex).

Danmark, Rigsrådet 1448 (1 ex); Kristian I (6 ex); Hans (17 ex); Kristian II 1513-23 (2 ex).

Ref.: Hammarberg, Malmer, 1984.

Det stora fyndet från Fårö gjordes år 1934 under arbete i en åker och påträffades tillsammans med fragment av en tennkanna samt tygpåse. Fårö sn omfattar Gotlands nordligaste del. Fyndet består till huvuddelen av danska mynt, Malmö-hvider från Kristian I och kung Hans. Tre av de gotländska hviderna är daterade till ca 1520 och nedläggningstiden torde då vara efter detta år. Ett i sammanhanget icke obetydligt antal mynt kommer från Erik av Pommerns tid. Liksom i Hästholmen-fyndet visar det sig, att mynt från tidigt 1400-tal har använts i stor omfattning efter mer än ett hundra år. Fårö, liksom övriga norra Gotland, var under medeltiden i det närmaste ouppodlat och är annars fattigt på skattfynd (Yrwing 1978 s. 17).

Den i Lindbergs sn påträffade skatten upptäcktes invid en klippa vid nyodlingsarbete i en ljunbacke år 1932. Samtliga mynt är danska och norska hvider från Kristoffer av Bayern till kung Hans, 1439-1513. Skatten torde alltså vara nedlagd tidigast 1483. Lindbergs sn ligger på den halländska kustslätten i Himle härad innefattande även det gamla Varberg,

som under medeltiden fungerade som köpstad och hamn.

Fyndet i Ystad gjordes vid kloakledningsarbete år 1894. Mynten, som låg inuti en sparbössa av lergods, är nästan alla danska. De äldsta är tre exemplar präglade för Kristoffer av Bayern medan de flesta är från kung Hans tid. Nedläggningstiden kan sättas till tidigast 1483. Ystad, som ligger på den skånska sydkusten, var under medeltiden en betydande köpstad med stort handelsutbyte med de tyska hansestäderna. Staden var även säte för det då rätt betydande franciskanklostret.

Mörkö sn ligger i Södermanland vid kusten och omfattar ett flertal öar angränsande till den medeltida staden Trosa, i en vik av Östersjön. Mörkö-skatten har den längsta utbredningstiden av de här uppräknade fynden. Alla mynt är svenska, präglade från Erik av Pommern i nästan obruten följd t o m Gustav Vasa. Kristian II är inte representerad. Det yngsta myntet är daterat till år 1531. Skatten påträffades av en pojke under en sten i skogen år 1960. Trosa är omtalad som utskeppningshamn i ett kungligt brev av år 1423, men staden fick ingen större betydelse som sjöfartsstad (Medeltidsstaden nr 14 s. 8).

Den enorma Västerås-skatten innehåller svenska mynt från Erik av Pommern t o m Kristian II, men inte förrän fr o m Sten Sture den äldre är alla regenter i följd representerade. De danska är i klar minoritet med endast 26 mynt. Västerås ligger i Västmanland på slättbygden kring Svartåns mynning i Västeråsfjärden av Mälaren. Den är en av Sveriges äldsta städer med livlig handel och fungerande som utskeppningshamn för silver, koppar och järn från Bergslagen och Dalarna med en höjdpunkt under 15-1600-talen (Medeltidsstaden nr 4 s. 8). Staden var också en betydande myntort under medeltiden, och större delen av

Västerås-skatten består av ocirkulerade mynt från dess myntverk. Skatten påträffades under två golvtegel vid rivning av ett hus år 1972. Fyndplatsen ligger inte mer än 100 meter från den förmodade platsen för det medeltida myntverket (Hammarberg, Malmer).

Hästholmen fungerade, som tidigare nämnts, under medeltiden som marknadsort och köpstad, och vid medeltidens slut tog det närbelägna Vadstena över denna funktion. Gemensamt för ovan återgivna sex fynd är att de ligger vid vattendrag i eller intill mer eller mindre betydande medeltida städer (utom Fåröfyndet). De innehåller mynt från 1400-talets första hälft t o m 1500-talets början, i huvudsak danska mynt på dåtida danskt område respektive svenska mynt inom svenskt område. Samtliga skatter har nedlagts vid tiden för den stora omvälvningen i Sveriges historia under Sten Sture den yngres regering och början till den nya tiden med Gustav Vasa som regent.

Litteratur

- Galster, Georg: *Unionstidens udmøntninger*. København 1972.
Hammarberg, Inger & Brita Malmer: *The 1972 Västerås hoard and the monetary history of Sweden 1470-1520*. *NNÄ* 1982. Helsingfors 1984 (i tryck).
Hildebrand, Hans (*Hd*): *Sveriges mynt under medeltiden*. Stockholm 1879-1903.
Jonsson, Kenneth: Örtugsmyntningen i Sverige 1441-1470. *Myntkontakt* nr 2 1979 s. 32-33.
Klackenberg, Henrik: *Hästholmen. Medeltidsstaden* 59. 1984.
Lagerqvist, Lars O.: Frågor rörande svensk myntprägling vid mit-

- ten av 1400-talet. *NNÅ* 1961 s. 59-72. Lund 1962.
- Samma, (LL): *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gottländska mynt*. Stockholm 1970.
- Samma: Året 1478 i Sveriges mynthistoria. *Myntkontakt* nr 2 1978 s. 36-39.
- Malmer, Brita: *Den senmedeltida penningen i Sverige*. Stockholm 1980.
- Medeltidsstaden* 4 1977. Västerås.
- Medeltidsstaden* 14 1979. Trosa.
- Medeltidsstaden* 59, se Klackenbergs, Henrik.
- Sæther, Ola: Mecklenburgske oksehodebrakteater i norske kirkefunn. *NNUM* nr 9 1965 s. 173-178.
- Thordeman, Bengt (Th): Sveriges medeltidsmynt. *Nordisk kultur* XXIX 1936 s. 1-92.
- Samma: Gotländska skattfynd från medeltid och nyare tid. *Gotländskt arkiv* 1942 s. 128-146.
- Samma: A numismatic study of a king without a coinage. *Ur Centennial volume of the American Numismatic Society*. New York 1958.
- Yrwing, Hugo: *Gotlands medeltid*. Visby 1978.